

A fejedelem személyes bíraskodása. A *curia militaris* intézményének nyomai az Erdélyi Fejedelemségben

SUNKÓ Attila

Az Erdélyi Fejedelemség udvari (had) szervezetének középkori eredete, valamint egy Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem uralkodása alatt keletkezett ítéletlevél-töredék nyújtanak alapot arra, hogy az igazságszolgáltatás egy speciális fóruma, a *curia militaris*, vagyis az udvari lovagi becsületbíróság funkciója esetleges továbbélésének kérdését – a rendelkezésre álló igen töredékes források anyaga engedte mértékben – felvessük¹.

- A fejedelem személyes bíraskodása az Erdélyi Fejedelemségben

Az Erdélyi Fejedelemség kormányzatának fejlődése és ennek részeként bírósági szervezete a királyi Magyarországtól eltérően alakult². Legfontosabb, „általánosan elismert és állandóan használt jogforrás”³-nak a XVI. században és a XVII. század első felében a Hármaskönyvvet tekinthetjük, hiszen az, Magyarországtól eltérően, szentesítést nyert, – jöllehet tételeit a XVII. században sokszor eltérőleg magyarázták. A XVII. században már szerepelt a fejedelmek választási feltételeiben, hogy „a fejedelem igazságot a Hármaskönyv és az articulusok szerint szolgáltat és törvény nélkül senkit sem személyében sem javaiban meg nem bánt”⁴. A Quadripartitum, illetve más jogforrás használata azonban nem igazolható⁵, hiszen a XVII. század közepéig a büntetőítéletek és vádindítványok nem hivatkoztak jogforrásra, legfeljebb néha a Hármaskönyvre.

¹ Az erdélyi fejedelemség udvari szervezetére és annak eredetére: Sunkó Attila, Az Erdélyi Fejedelemség udvari hadai a XVI. században. In Levéltári Közlemények 69. (1998) 99-131 (a továbbiakban: Sunkó, 1998.) Az ítéletlevélre 112.

² A két terület jogrendszerének összehasonlítása a régebbi irodalomból: Wenzel Gusztáv, Erdélynek törvényhozása és jogrendszere Werbőczy idejétől 1848-ig. In: Új Magyar Múzeum. 1851-1852, 474-486. A kérdésre vonatkozó, legutóbb keletkezett, a szakirodalomban is felhasznált műhöz, Trócsányi Zsolt: Az erdélyi fejedelemség jogrendjének kialakulása című kéziratához sajnos nem sikerült hozzáférnem. Erdély központi kormányzata 1540-1690. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) kiadványai. III. Hatóság és hivataltörténet. 6. Bp., 1980. (a továbbiakban: Trócsányi, 1980.) 99., 1. l. A kéziratot felhasználja: Csizmadia Andor, Az erdélyi jog fejlődése a fejedelmi korban. Kodifikációs munka a XVII. századi Erdélyben. In: Gazdaság és Jogtudomány. IX. (1975.) 147-168. (a továbbiakban: Csizmadia, 1975.) 151., 20. l.

³ Ezt, a korszakon jóval túlnyúló hatást mutatják későbbi erdélyi kiadásai is: Kolozsvár, 1698., Csíksomlyó 1745., Kolozsvár 1762., 1815. Csizmadia, 1975. 150.

⁴ C. C. II. tit. art. 1. 4., 5. XI. pont. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 1540-1699. Szerk.: Szilágyi Sándor. I-XXI. Bp., 1875-1898. /Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. III/b. (a továbbiakban: EOE) XIII. 81.

⁵ Erdélyt illetően maga a Négyeskönyv is csak a Hármaskönyv ekkor már idejétmúlt tételeit ismétli. Dr. Degré Alajos: A Négyeskönyv perjogi anyaga. In: A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem jogtörténeti szemináriuma. Az Illés szeminárium kiadványai. 3. sz. Bp., 1935. (a továbbiakban: Degré, 1935.) 69.

Erdélyi törvényre csak ritkán és egész általánosságban, pontos megjelölés nélkül. Bár a jogszolgáltatás továbbra is a szokásjogon alapult, az *Approbatae* és a *Compilatae Constitutiones* kevés, elszórtan fellelhető végzésére, mivel a Hármaskönyvhöz hasonlóan ez sem tartalmaz büntetőjogi tárgyú részt, nem sokkal azok kihirdetése után már hivatkoztak, „a két törvénykönyv a gyakorlatban Erdélynek olyan jogi bibliájává alakult, mint Magyarországon a Hármaskönyv”⁶.

Erdélyben – a magyarországi fejlődéstől eltérően – szokásos maradt a fejedelem személyes bíraskodása. A XVI. században a fontosabb ügyek, például hűtlenség tárgyalásakor még személyesen volt jelen, később az I. Rákóczi György által elfogadott választási feltételek – melyeknek gyakorlati megvalósulása nagyban függött a mindenkorai fejedelem személyiségének súlyától – tiltották a fejedelem bíraskodó országgyűlésen való személyes megjelenését, a „legfelsőbb kegyelmezési jog” gyakorlása, azaz a hozzá való fellebbezés joga azonban vélhetően megmaradt⁷.

Csorbitatlanul maradt fenn a fejedelem személyes bíraskodási joga a fejedelem udvari népe és a katonák felett⁸. A gyakorlatban ezt a jogát – legalábbis az udvari nép esetében – átruházta az udvarmesterre. Bár a Mohács előtti előzményeknek⁹ és a curia militaris funkciójának is ez felel meg leginkább,

⁶ Dr. Angyal Pál - Dr. Degré Alajos: A XVI-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata. In: Angyal szeminárium kiadványai. Szerk.: Dr. Bertl Emil és Dr. Jencs Árpád. 49. Bp., 1943. (a továbbiakban: *Angyal-Degré*, 1943.) 8-9., 14. A két törvénykönyv a Hármaskönyv melletti majdnem egyeduralmát később is megőrizte, hatályát a Diploma Leopoldinum is fenntartotta. *Csizmadia*, 1975. 167-168. V. ö. Wenzel 1851-1852. 399-400., 461.

⁷ „terminuskor semminemű törvénynek discussiójában benn nem ül (a fejedelem), holott ad suam praesentiam appellálják a törvényt, mint summus iudiciarius eleibe” *Approbata Constitutiones Corpus Iuris Hungarici*. Magyar Törvénytár. 69. köt. 1540-1848. évi erdélyi törvények. Fordították, és utalásokkal ellátták: Dr. Kolosvári Sándor és Dr. Óvári Kelemen. Jegyz. Dr. Márkus Dezső. Bp., 1900. 5-253. (A továbbiakban: A C.) II. R. I. cz. V. articulus XIII II. Rákóczi György választási feltételeiben egy enyhébb szabályozás szerepel: „semminemű causáiban a fiscusnak benn nem ül: egyéb causákban mindazáltal benn ülhet ő nagysága, de úgy, hogy ő nagysága méltóságos személye eleibe való appellációk ezzel ne inturbáltassanak” A. C. II. R. Cz. VI. art. XIII. I. Rákóczi Ferenc kondícióiban azonban már visszaáll a szigorúbb szabályozás. *Rácz Lajos: Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*. Bp., 1992. 166-167.

⁸ 7: „Ingyen gazdálkodásról. Edictum XXXVII. Ha residentiátlan nemes ember, urak, vagy főrendek szolgálai, a falu felkelvén, személyeknek megsértések és megkárosítások nélkül, ha magokat megadják, fogják meg, és vigyék tiszt kezéhez, a ki törvényt láttatván, és a dolog megbizonyosodván, a kárt refundálhassa, s magokat pedig djuk letételével válthassák meg. Ha zászló alatt való fizetett rend, avagy egyéb udvari szolgák, ezen mód szerint megfogattván, ha közel lesznek, vigyék kapitányok vagy generálisok kezeikhez; ha pedig a fejedelmek közel lesznek, udvarhoz vigyék fogva, és ezen mód szerint büntetessenek. Ha pedig fiscalis várakhoz, vagy fejedelmek egyéb jószágaihoz tartozó szabadosok, vagy egyéb rendek lesznek, megfogattván, azok is praefectus kezéhez vagy udvarhoz küldetessenek, a hasonló büntetésre.” A C. V. R. 27. ed. *Angyal-Degré*, 1943. 16.

⁹ A későközépkorban az aulicusok külön bíróságként működő curia militarisra: *Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és a vegyes-házi királyok alatt*. Bp., 1899. (a továbbiakban: *Hajnik*, 1899.) 60-65., *Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században*. Bp., 1976. (a továbbiakban: *Bertényi*, 1976.) 47., *Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. Kelet és Nyugat között*. In: *Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995. 309-335. (a továbbiakban: *Kubinyi*, 1995.) 322.; *Karácsonyi János: Becsületbíróági ítélet 1516-ból*. In: *Hadtörténelmi Közlemények IV.* (1891) 482-488. (a

forrásszinten a XVI. században nem igazolható. A Báthory István által 1583. március 6-án kiadott, Erdély igazgatási formáját megállapító rendelkezés ugyanis a főudvarmester hatáskörét meglehetősen általánosságban szabályozza. Már ekkor egyértelmű azonban az a jogkör, hogy "Az udvar népének erkölcsét és életét mérsékelni igazgassa, és teljességgel arra gondot viseljen, hogy az udvar szorgos és tekintetes legyen, valami háborúságok az udvarban is ne támadják, senkinek az tisztességének és tisztének határát által ne hágja...."¹⁰.

Csak feltételezhető, hogy az udvari nép vitás ügyeinek megoldása már ekkor valamilyen törvényes, esetenként összehívott bírósági fórum előtt történt, amelyet a fejedelem személyének képviselőjében a főudvarmester vezetett.

Az udvar rendjét, ebből a szempontból is, részletesebben szabályozza a fejedelmi kor végén I. Apafi Mihály 1682. július 24-én kiadott rendtartása¹¹. A főudvarmester igen bő tevékenységi körének részletes meghatározása (az udvar rendjének, udvari tisztségviselőknél felügyelete, udvarba érkező idegenek fogadásának, audienciájának intézése, udvarba érkező érdemes erdélyiek meghívása a fejedelem asztalához, bejárók, inasok szolgálati rendjének szabályozása) mellett az edictum 8. pontja értelmében "az udvari nép egymás közti és másokkal akár az udvaron kívül folytatott jogvitáit is ők orvosolják, az ítélet végrehajtásáig bezárólag"¹².

Ezesetben már nyilvánvalóan törvényes, azaz bírósági formában (is) működő igazságszolgáltatásról beszélhetünk. Ehhez társul még, az Apafi korban kiadott másik edictum szerint, – igaz csak a fejedelem különös meghagyására – az udvari gyalogok feletti parancsnoklás joga is¹³.

A fentiek ismeretében vizsgáljuk meg részletesebben az egyetlen jelenleg ismert, 1592. január 24-én kiadott ítéletlevelet.

---

továbbiakban: *Karácsonyi*, 1891.); *Kumorovitz L. Bernát*: Magyar nyelvű becsületbírósági ítélet 1516-ból. MNY LII. (1956) 368-369.

¹⁰ 1583. márc. 6. "Báthory István Erdély igazgatásának formáját megállapítja, s annak élére triumvirátust nevez ki." EOE III. 171-177. p. 176. A "főudvarmester felügyel az udvar népére, megakadályozza viszálykodásukat, megtartja az udvar rendjét" *Trócsányi*, 1980. 392.

¹¹ Edictum administrationis Aulicae Illustrissimi ac celsissimi domini domini principis Transylvaniae serenissimi comprehendens rebus observantibus occasionibusque subinde occurrentibus quoad fieri potuit commendatum. MOL. Családi Levéltárak P szekció. (a továbbiakban: P szekció) P 1239 Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Apafi Mihály gyűjtemény. Kiadása: Apaffy Mihály erdélyi fejedelem udvarának rendtartása. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle V. (1908) 494-505. (a továbbiakban: MGTSZ 1908)

¹² *Trócsányi*, 1980. 392. "8. Ritkán, avagy ugyan nem is lehet semmi hivatalok és dolgok folytatása is külömb-külob akadályok nélkül, melyhez képest akár helyben, akár úton ne essenek vagy udvarunk népe között, vagy udvarunk népének másokkal holmi ellenkezések, ezféleképpen ő kegyelmek szorgalmasan megvizsgáljanak, és vagy békeesség vagy törvény szerént való eligazítását, s executióját is istenesen munkálódni hivataljokhoz tartozó dolgának ismervén el ne mulassák." MGTSZ 1908. 496.

¹³ Ez a jog természetesen a fejedelemé volt, rajta kívül a fejedelemasszonynak és a főgenerálisnak, adott esetben a fejedelem parancsára a fő- és aludvarmesternek, a praefectusnak vagy azok helyetteseinek is kellett engedelmességniük. *Szádeczky Béla*: I. Apafi Mihály fejedelem udvartartásából. Kolozsvár, 1913. 28.

A bíróság joghatósága, vezetője

Jelen esetben a bíróságot a “fejedelem különös megbízásából” (*ex speciali commissione domini principis*) Király Albert, az udvari lovasság kapitánya (*capitaneus equitum aulae*), a tizenötéves háború egyik hadvezére vezeti, amit a tisztség terminológiai változatainak ismerete magyaráz. Az udvari lovasság főkapitánya egyben az udvari főkapitány (*supremus capitaneus aulae*) címét is viselte. A bíráskodásban betöltött szerepét pedig leginkább a fejedelem udvari familiárisainak kapitánya (*capitaneus aulae familiarium illustrissimi principis*) világítja meg¹⁴.

Amennyiben elfogadjuk ugyanis, hogy a bíróság joghatósága (a Jagelló-kori királyi udvar szervezetéhez hasonlatosan)¹⁵ a fejedelmi udvarban fegyveresen (is) szolgálókra illetve azok legfelső rétegére, az udvari familiárisokra terjedt ki, logikusnak tűnik, hogy felettük a szervezet főkapitánya is ítél. Egyelőre csak feltételezhető, hogy az udvari főkapitány jurisdictiója az udvari gyalogság tagjaira is kiterjedt.

Ide kívánczik egy párhuzam a királyi Magyarország joggyakorlatából: a Batthyány Ádám által 1646-ban, Csákány 1650-ben Körmend számára adott kiváltságlevelek biztosítják azt a jogot, miszerint: “A körmendi hajdúvárosi kapitány székéről ezért nem a Kanizsával szembeni végek generálisának személyében eljáró vicegenerális egerszegi székére, hanem – amint azt a kiváltságlevél kimondta – a főkapitány, azaz a Batthyány-magánhadserég, illetve szervitorok főkapitányi székére [kiemelés SA] kellett (legalábbis elvileg) fellebbezni, onnét pedig szükség esetén nem a hadiszékre, hanem – amint azt a kriminális causák esetében a földesúr konkrétan megnevezte – a németújvári Batthyány-úrszékre lehetett apellálni.”¹⁶ Ez a rendszer vélhetően a földesúri magánhadserég részét képező udvari sereg tagjai feletti bíráskodást is magában foglalta¹⁷.

Bár az Erdélyi fejedelemség történetének kései szakaszából, 1679-ből származó forrás tanúskodik arról, hogy az “udvari szék”, mint az udvari gyalogok felett illetékes jogfórum az udvari hadnagy vezetésével működött, ám a két forrás

¹⁴ Király Albert: 1590. augusztus 2 *capitaneus aulae familiarium Illustrissimi principis*. MOL Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. F szekció. (a továbbiakban F szekció). A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Protocolla. F2 XI. 198-199. fol.) Sibrik Gáspár: 1595. április 3. *Capitaneus aula nostrae familiarium*. MOL F szekció. A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára. Cista Comitatum. (a továbbiakban: F17) Com. Alba Cista I. fasc. II. N15.. p. A tisztség XVI. századi terminológiájára Sunkó Attila: Az erdélyi fejedelmi testőrség archontológiája a XVI. században. Fons I. (1994) 186-214. (a továbbiakban: Sunkó, 1994.) 198-200. Az udvari hadszervezet és ennek részeként az udvari főkapitány tisztségére, az udvari lovasság szervezetére: Sunkó, 1998. 106., 109., 112., 117-118.

¹⁵ Kubinyi, 1995., 322.

¹⁶ Pálffy Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században. Győr, 1995. (a továbbiakban: Pálffy, 1995) 96.

¹⁷ A királyi Magyarország földesúri magánhadserégére: Varga J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI-XVII. századi dunántúli nagybirtokon. ÉTTK Új sorozat. 94. Bp., 1981. Az udvari seregre különösen 15-16, 22-23.

keletkezése között eltelt kis híján száz esztendő, valamint az adatok töredékessége óvatosságra int. Így további források esetleges felbukkanásáig a XVII. század utolsó harmadában fennálló intézményt nem tekinthetjük egyértelműen a XVI. század végi gyakorlat egyenes folytatásának¹⁸.

Az egyik leglényegesebb kérdés, a fenti ítélezési esetekben egyáltalán azonos fórumról van-e szó? Elképzelhető ugyanis, hogy amíg a fejedelmi udvarnép felett a középkori hagyományoknak megfelelően az údvarmester ítél, addig az udvari fejedelmi (tulajdonképpen magánföldesúri) sereg tagjai felett a fejedelem megbízásából az udvari főkapitány, esetleg nem is ugyanazon bíróság vezetőjeként. Alátámasztja ezt továbbá, hogy Kerekes Balázs mint a fejedelem udvari familiáris szerepel alperesként, valamint az a tény, hogy az udvari lovasság az udvari familiáris szervezetre épül, attól el nem választható. Az udvari gyalogok esetében, jöllehet ezúttal is egy kiváltságolt rétegről van szó, ilyen kapcsolatról a rendelkezésre álló források alapján nem beszélhetünk¹⁹. A fejedelem azonban személyes ítélezési hatáskörét átruházhatta mind az údvarmesterre, mind az udvari főkapitányra, egy és ugyanazon bíróság esetében is, mint ahogy a fejedelmi udvar bonyolult egységére mutat, hogy az udvari familiáris felett ítélező bíróság tagjai között találjuk szászfalvi Lázár Istvánt, az udvari gyalogság kapitányát (*"capitaneus peditum aulae"*) is!²⁰. Az igazságszolgáltatás szervezeti változása az egész Erdélyi Fejedelemség kormányzatát érintő, Fráter György által 1542-1543 folyamán megkezdett reform részeként és következményeként mehetett végbe.²¹ Szapolyai János kormányzata ugyanis a középkori Magyarország kormányzati rendszerének és ennek részeként a curia militarisnak továbbélését jelentette²²,

¹⁸ "Instructio udvari gyalogink hadnadgyanak 7. Ha valaki gyilkosságban, paraznaságban, lopásban, vagy egyéb czégéres vétekben talaltatik, azt a Hadnagy törvény szerint büntesse udvari szekünkön. [S. A.] 9. Valakik egy mással öszve vesznek szokott törvény szerint a Hadnagy igazétassa s büntesse s ha nagyob a gonoszság udvari első tiszteink[ne]k is meg jelencse." MOL Kincstári levéltárak. E szekció. (a továbbiakban: E szekció) A Magyar Kamara Archivuma. Lymbus. E 211 III. ser. 22. t. No. 115. Utasítás az udvari gyalogok hadnagyának.

¹⁹ Az udvari gyalogokra részletesebben: *Sunkó*, 1998.

²⁰ A bíróság tagjaira vonatkozóan lásd a következő fejezetet.

²¹ *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946. A MOL kiadványai. III. Hatóság- és hivaltörténet 1. 390-396. p., Fráter György, főként gazdasági, szervező tevékenységére: *Oborni Teréz*: Fráter György kincstartósága Erdélyben. In: *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. Főszerk. Hanák Péter. Szerk.: Nagy Mariann. Pécs, 1997. 61-76.

²² 1527 VI. 13. Buda. Az idézőlevél bemutatása utáni második napon a budai káptalan jelenti Bekény Benedek személynőknek, hogy boldog Barnabás apostol ünnepén (1527. VI. 11.) Buda várában az 1527. VI. 7-én, Budán kelt idézést – melyben I. János Magyarország királya Ládonyi Miklós felperes becsületbeli ügyében Kaszás Miklós óbudai polgárt, mint alperest a curia militaris elé idézi, személyes megjelenés kötelezettségével, jelen idézőlevél átvételétől számított hatodik napra – az alperesnek bemutatja. 1527. VI. 16. A felperes a bíróságon az előírt időpontban személyesen megjelent, míg az alperes nem jelent meg. MOL P szekció. A Kisfaludy család idősebb ágának levéltára. P431 Időrendi sorozat. *Barta Gábor*: Konszolidációs kísérlet 1526 után. In: *Századok* III. (1977) 4. 635-677. (a továbbiakban: Barta, 1977.) 655. 1527. VII. 12. Lelesz: Az idézőlevél bemutatása utáni napon a leleszi konvent jelenti az uralkodónak, hogy boldog Lőrinc ünnepe utáni vasárnapon (1527. VII. 11.) Sárospatak várában az alpereseknek az 1527. VII. 29-én, Budán kelt idézőlevelet – melyben I. János Magyarország királya Dobó Ferenc felperes becsületbeli ügyében

halála után, elsőként Fráter György szervező tevékenysége hatására, fokozatosan speciális, csak az Erdélyi Fejedelemségre jellemző kormánysszervek és tisztségek jöttek létre, ugyanakkor számos régi tisztség szűnt meg, illetve olvadt bele az új struktúrába. Így nem léteztek a curia militaris vezetését korábban ellátó tisztségviselők, az országbíró²³ és a személynök²⁴ sem, utóbbi feladatkörének egy részét a praeses, az országgyűlés és egyben a Fejedelmi Tábla elnöke vette át²⁵.

Bírótársak

Míg a bíróság lehetséges vezetőjével kapcsolatban a különböző szabályzatok adnak eligazítást, addig a bírótársak személye korántsem ennyire rögzített. A Négyeskönyv sem említi a bírótársakat, az intézmény bizonyára ekkor is esetről esetre megalakuló társasbírósként működött²⁶. Így meg kell elégednünk avval, hogy a bíróság a középkorban aulikusokból, majd oda kirendelt ítélmesterekből és főpapokból, bárókból, országos nemesekből, mint fogott bírákból állott²⁷.

Az Erdélyi Fejedelemségben működő bíróság ítéletlevele esetében pontosan ismerjük a bírótársak tisztségét. Közülük a legnevesebb és a legmagasabb tisztséget viselő Lázár István, az udvari gyalogok kapitánya (*“capitaneus peditum aulae”*), Báthory Zsigmond korának közismert, fontos személyisége²⁸. Majd a többiek felsorolása következik: Bartakwit Horvát János, gyulafehérvári provisor (*provisor Albensis*), Balasfi János, gyulafehérvári requisitor (*requisitor Albensis*), Rác Bálint²⁹, Sólyomkövi Péter³⁰ hadnagyok (*centuriones*), Toldi István, a Péter vajda elleni későbbi hadjárat egyik vezéralakja³¹ Óvári István³² az alperessel

Pálóczy Katalint, Paskay György özvegyét és fiát, Csaholy Imrét, mint alpereseket, személyes megjelenés kötelezettségével a curia militaris elé idézi, jelen idézőlevél átvételétől számított hatodik napra – bemutatta. MOL. E szekció. A Magyar Kamara Archivuma. Neoregstrata Acta. E 148. Fasc. 803. No. 10.: *Barta Gábor*: A mohácsi csatától a sztambuli egyezségig. /I. János király története, első könyv./ Kandidátusi értekezés. Bp. 1983. (a továbbiakban: Barta 1983) 185.

²³ Hajnik, 1899. 64., *Degré*, 1935. 51-52., *Bertényi*, 1976. 47.

²⁴ A személynök – a Jagelló-kori előzményeknek megfelelően működő – igazságszolgáltatásban betöltött szerepére: Barta 1983, 185-186.

²⁵ Trócsányi, 1980. 355.

²⁶ *Degré*, 1935. 57.

²⁷ Hajnik, 1899. 65. *Karácsonyi*, 1891. 486. *Kubinyi*, 1995. 344.

²⁸ Részt vett Báthory István hadjárataiban, majd Báthory Zsigmond politikai (1594., 1598.) és háborús (1596. Mezőkeresztes) küzdelmeinek egyik főszereplője, a sellenberki ütközetben (1599 nov. 3.) esett el. Életére: Sunkó, 1998. 118-119. Tisztsége: Sunkó, 1994. 204-205.

²⁹ 1594. július 1. “Vitézlő Rác Bálinth, urunk őnagysága gyalogh hadnagya” Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei. Gyulafehérvár városkönyve. 1588-1674. Gyulafehérvár város törvénykezési jegyzőkönyvei. 1603-1616. Bev., jegyz. Kovács András. Erdélyi Történelmi Adatok VI. 2. Kolozsvár, 1998. (a továbbiakban: Gyulafehérvári jk.) 23.

³⁰ 1589. június 24. “Sólyomköüj Péter deák, urunk őnagysága, az fejedelem gyalog hadnagya” 1594. július 14. “Sólyomköüj Péter deák, urunk őnagysága, gyalogy [!] hadnagya”. Gyulafehérvári jk. 18., 24. p.

³¹ “[Jegyzet a kéziratban: Emlékszem ezekre, amikor megtörttek; kihagyta azonban Tholdi Istvánt és Székely Mózes, holott elsősorban az ő okosságuk és bátorságuk vitte végbe mindezt, amint egy énekben elő is adtam Erdélyben. Nagyfalvy Gergely.]” Baranyai Decsi János magyar törtériája

megegyezően, a fejedelem udvari familiárisai (*“aulae familiares eiusdem domini principis”*) valamint Nyíró István³³ és Szabó István,³⁴ gyulafehérvári és más nemesekkel (*aliisque complurimis Nobilibus*), amely kitétel valószínűleg formulaszerű. Ez az összetétel nagyrészt megfelel a középkori elvnek, miszerint a bíróság vezetője “az udvarhoz tartozókkal” és más, fogott bírákkal ítélkezett³⁵. A provizor, amellet, hogy maga is a fejedelem familiárisai közül került ki, bírótársként való szereplése más szempontból is indokolt: a birtok – ezúttal a fejedelmi székhely – és népe felett gazdasági, közigazgatási és bírói joghatósága is volt, azaz ítélkezési gyakorlattal is rendelkezett³⁶. Gyulafehérváron ugyanis a jogszolgáltatás legfelső szintjét a fejedelem nevében bíraskodó udvarbíró és választott ülnökökből álló (úri) széke képviselte, amely fellebbviteli fórum volt. A fejedelem bizalmas embere és 1609-1612 között udvari főkapitánya (!)³⁷ Bethlen Gábor azonban – általános szokás lévén, hogy az alperest saját törvényszékén kell perelni – némely esetben élt a személyes bíraskodás lehetőségével a szolgálatában álló alperes és városi felperes ügyében³⁸.

Az udvari gyalogság két hadnagyának, Rác Bálintnak és Sólyomkövi Péternek részvétele a bíróságban az alperes – és maguk a bírák – azonos, az udvarhoz katonai szolgálattal is kötődő jogállásának következménye lehet.

A felperes

További lényeges eltérés a magyarországi gyakorlattól a felperes Kármán aga személye. Ő ugyanis nem a fejedelem udvarának tagja, még csak nem is alattvalója, hanem moldvai kereskedő. Lehetséges, hogy ez a tény – vagy a joggyakorlat erdélyi módosulása – vezetett a szabályzatokban hangsúlyozott elv mellőzéséhez, miszerint a curia militaris előtt mindkét félnek személyesen és nem ügyvédje által képviselve kellett megjelennie³⁹, ezúttal a felperest Gáltói Ferenc prokurátor képviselte.

Az alperes

Kerekes Balázs⁴⁰, a fejedelem udvari familiárisa (*“aulae familiaris domini*

[1592-1598]. Fordította és a bevezetőt írta Kulcsár Péter.Bp., 1982. (a továbbiakban: Baranyai 1982.) 74.

³² Szerepel az udvari lovasság 1586. július 19-i összeírásában. 2 lóra kap 8 forintot. MOL F szekció. A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Lymbus. F 12 1/c t.

³³ Nyíró (Nirő) István. 1596. március 10. , 1605. április 23. Gyulafehérvári jk. 25., 145.

³⁴ A név gyakorisága miatt a személy egyértelmű azonosítása a Gyulafehérvári jegyzőkönyvekben nem volt lehetséges.

³⁵ Hajnik, 1899. 65. Karácsonyi, 1891. 486. Kubinyi, 1995. 344.

³⁶ Ember, 1946. 484-485.

³⁷ Trócsányi, 1980. 339.

³⁸ Gyulafehérvár jk. 7-8. p. 1608. Június 16. „Betlen Gábor uram ő nagysága megizente volt bíró uramnak, hogy az ő szolgájának feleségével valakinek mi pőri vagyon, Déváról feljöttében kész törvént henni felőle.”. Uo. 237.

³⁹ Hajnik, 1899, 64.

⁴⁰ Feltételezhetően azonos az 1580-ban Báthory István Newel és Zawolocz őrzésére kirendelt magyar

principis”). Ez indokolja a speciális bíróság összehívását. Kerekes Balázs mint udvari familiáris a fejedelmi udvarba bejáratos, ott igen otthonosan mozgó személy lehetett, hiszen Báthory Zsigmond legszűkebb környezetéhez szoros, családi szálak fűzték. Felesége, Marcell nevű fiának anyja, Chalidonia Squarcialupi, aki a fejedelem orvosának (*doctor medicinae principis*) az unitárius Blandrata köréhez tartozó jeles humanista, piombiói Marcellus Squarcialupusnak a leánya⁴¹!

Lakóhelyük is a fejedelmi székhelyen, Gyulafehérvárott volt, a Szebeni másként Olasz utcában⁴², amit a fejedelmi udvarhoz való kötődésük indokol, hiszen éppen a XVI. század végétől kezdve – vélhetően már ekkor tudatos telepítés folyományaképpen – az udvari hadak tagjainak, számos kék drabantnak telke és háza is megtalálható volt ugyanezen városban⁴³! A földbirtokkal⁴⁴ is rendelkező Kerekes család társadalmi kötődését segít meghatározni azok köre is, akiknek az özvegy kisebb-nagyobb összegeket hagyományozott. Közülük néhányan szintén a fejedelmi udvarban teljesítettek szolgálatot⁴⁵.

A fejedelemtől kapott feladat is az udvartartáshoz (aulához) tartozásának megfelelő. Joggal tekinthető a középkori gyakorlat folytatásának, hogy a vajdai menlevél nélkül Erdélybe érkező moldvai kereskedők “marháinak” lefoglalására a fejedelem udvari familiárisát küldi ki, hiszen rendkívül hasonló feladatokat (például az illegálisan exportálók elfogása, letartóztatott személy ingóságainak, birtokoknak, hajóknak a lefoglalása, adószedés) láttak el már a Mátyás-kori aulicusok is⁴⁶.

---

lovasságában, továbbá az udvari lovasságban, 1586-ban és 1596-ban is szereplő személlyel. Báthory István lengyel király udvari számadáskönyveinek magyar és erdélyoszági adalékai. kiad.: *Veress Endre*. Bp., 1918. 116-117. MOL F 12 1/c t, *Merényi Lajos*: Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága. In: *Hadtörténelmi Közlemények VIII.* (1894.) II. 108-113. 110., *Sunkó*, 1998. 112.

⁴¹ 1597. július 1. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Petrus Angelus Musitanus lovászmester (cavalator) és Daniel Blondelius gyógyszerész (apothecarius) gyámok kérésére szóról szóra átírja és megerősíti néhai Chalidonia Squarcialupus, néhai Kerekes Balázs (a fejedelem udvari familiárisa) özvegye 1597. április 20-án Gyulafehérvárott kelt végrendeletét. MOL. F szekció. A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Cista comitatum F4 Comitatus Albensis. Cista 4. Fasc. 5. Nr. 7. Fentiek ismeretében már nem meglepő, hogy a gyermek, Kerekes Marcell gyámjai is a fejedelmi udvarhoz tartozó személyek. A fejedelemhez szorosan kötődő tisztségek esetében ez nem volt példátlan: Sása János az udvari gyalogok kapitánya 1585. január 18-án Gyulafehérvárott kelt, (és 1585. február 5-én Báthory Zsigmond által megerősített) végrendeletében gyermekei gyámjául magát a fejedelmet, Báthory Zsigmondot, és foudvarmesterét Gálffy Jánost kéri fel. “Confirmatio Testamenti Egregii quondam Joannis Sasa, Capitanei peditum Aulae Illustrissimi Principis Transylvaniae”. MOL F szekció. Erdélyi Fejedelmi Kancellária. F 1 Libri Regii. I. Sigismundi Báthori 281’–282’ fol. Életére és magára a végrendeletre részletesebben: *Sunkó*, 1998 114-116.

⁴² Szomszédok: Kómíves Jakab özvegye, egregius Bettlen Ferenc, circumspectus Lakatos László. MOL F4 Comitatus Albensis. Cista 4. Fasc. 5. Nr. 7.

⁴³ *Sunkó*, 1998. 121.

⁴⁴ Kajanyel vagy Kajánd. Zaránd vármegye, Dévától északra. Ma: Căinelu de Jos. Hunedoara j. Románia.

⁴⁵ Petrus Cavanolus a fejedelmi fegyverház előjárója (praefectus olim armamentarii principis). F4 Comitatus Albensis. Cista 4. Fasc. 5. Nr. 7.

⁴⁶ *Kubinyi András*: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk.: Rázsó Gyula, V. Molnár László. Bp., 1990. 53-147., 67-68.

Az eset

A vád alapjául szolgáló cselekmény a felperes, Kármány aga ügyvédjének előadása szerint a következő volt: 1591 nyarán (*aratás taiba*) Báthory Zsigmond, azzal az utasítással küldte ki udvarából Kerekes Balázst, hogy mivel az erdélyi fejedelem akarata ellenére Moldvából engedély nélkül érkeztek Péter vajda⁴⁷ szolgálai, azokat a boérokat, akiknek a vajdától érvényes engedélye (*igaz levele*) nincsen, tartóztassa fel, árujukat vegye lajstromba, ellenben az érvényes okmánnyal rendelkezőket „ne bántsa”. Ezt az utasítást szegte meg, a vád szerint, Kerekes Balázs, amikor a felperest érvényes levele dacára elfogta, és tizenkét napig fogva tartatta, minden áruját – melyet a későbbiekben tételesen felsorol – lefoglalta és elvitte. Kármány aga hiába kérte, hogy áruit tanúk előtt lajstromba vegye, és alperest javaival egyetemben vigye a fejedelem színe elé⁴⁸.

A cselekmény több olyan elemet – a felperes érvényes menlevelének (*salvus conductus*) megsértése, az egyedül úton lévő kifosztása és fogságba vetése – foglal magába, melyek külön-külön is az adott bíróság elé vonhatóvá teszik a pert és kimerítik a hatalmaskodás fogalmát is⁴⁹.

Az ítélet

A forrás csonkasága következtében a hozott végzés ismeretlen és ez az

⁴⁷ Érdemes röviden összefoglalni az úgy köztörténeti háttérét. 1592. VI. 10. Hodor csaszusz érkezett fermánnal Báthory Zsigmondhoz, minek értelmében a szultán Áron moldvai vajdát letette, ezért ha az Erdélyen át menekülne, fogassa el, és kincsével küldesse be a Portára. Áron azonban egyenesen Konstantinápolyba indult, de Szinán a város előtt elfogta, és vasba verve vitte a szultán elé, aki miután haragjában le akarta tenni Szinánt, „megsajnálta Áront”, és a fejedelemségbe a korábbi feltételekkel visszahelyezte.” Eközben egy bizonyos Péter, Sándor vajda fiának adva ki magát Lengyel- és Oroszországban felfogadott kozákokkal lerohanta Jászvásárt, elfoglalta a vajdai széket, követeket küldött Erdélybe és a Portára, ahol adófizetést ajánlott, de elutasították. A Porta egy csapat élén Moldvába küldte Áront s megparancsolta a fejedelemnek, hogy é. l. indítson hadakat Moldvába. Báthory Zsigmond fővezérré Sibrik Gáspárt, udvari katonaságának kapitányát *laulae militum praefectus*/ nevezte ki, aki minden ellenállás nélkül átkelt a havasokon, egyenesen Jászvásár ellen ment. Péter – miután kivezette csapatait a város mögé és csatára készült, ám zömében erdélyi gyalogsága cserbenhagyta, – fogságba esett. /1592. X. 11./ Veli bég bevonult Jászvásárba /X. 15./, visszahelyezte Áront. Pétert, akit az erdélyiek kiadtak, Áron kérésére, orrát levágva, megcsönkítják, majd a szultán parancsára Konstantinápolyban, vaskampóra akasztva kivégzik. EOE III. 288-289. Baranyay 1982. 70-73. p.

⁴⁸ „Akkoris kenalta ezzel Balas wramat, ne ved el egy marhamat, hanem it Birak polgarok wadnak, jamborok wadnak huiasd eleo eoket, es azok eleot zamzerint yrasd lagistromba minden marhamat es marham mellet en magamatis wygy eo Nag[yság]a eleibe, minden marhamat fel iratlan fel rakta es el hozta, en magamat penig fogwa hagit ott.” Lásd Függelék.

⁴⁹ A 1486. évi törvényben meghatározott esetek közül az egyedül úton lévő egyedül lévő általi kifosztása (si solus a solo in itinere nullo spectante spoliaretur) kitétel áll a Kerekes Balázs által elkövetett cselekményhez legközelebb, bár itt is van a törvénytől eltérő mozzanat, hiszen a cselekmény jellegéből fakadóan szinte biztosra vehető, hogy Kerekes Balázs nem egyedül követte el tettét és a kereskedő sem egyedül utazott. DRH Decreta Regni Hungariae Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458-1490. Francisci Dóry collectionem manuscriptam additamnetis auxerunt, comentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. Bp., 1989. II. 277. p.

ítélkezési gyakorlat megállapítását szinte lehetetlenné teszi. Jelen esetben nem ad segítséget a korábbi hasonló ügyek analógiája sem, hiszen mindössze egyetlen ítéletlevelet ismerünk, amely tulajdonképpen békítőbíróági döntésként fogható fel, és mint ilyen akár atipikusnak is minősülhet⁵⁰.

A szabályzatokban⁵¹ kilátásba helyezett büntetés, a becsületvesztés kimondására – éppen annak súlyos, a vesztes jogképességét is befolyásoló következményei miatt – valószínűleg nagyon ritkán akadt példa⁵². A súlyos ítélet kimondását teszi valószínűtlenné az a tény is, hogy ez a különös jogi fórum eredetileg az uralkodóhoz közel álló, bizalmi emberek egymás közti vitáinak rendezésére szolgált, jóllehet hatásköre folyamatosan bővült. Az uralkodó érdekét is leginkább a felek ügyeinek elsimítása szolgált. Amennyiben anyagi természetű károkozás is szerepelt az ügyben, a kártérítés és bírságolás tűnik elképzelhetőnek.

Összefoglalás

Hangsúlyozandó, hogy a szűkös forrásbázis – jelen esetben egyetlen ismert csonka ítéletlevél – alapján bíróság rendszeres működését, következőképpen az udvari főkapitány esetleges bíraskodási hatáskörének kérdését a kutatások mai szintjén megnyugtatóan megválaszolni nem tudjuk.

A csekély számú forrás ellenére bizonyítottnak tűnik, hogy az Erdélyi Fejedelemség joggyakorlatában is élt egy, kifejezetten a fejedelmi udvar

⁵⁰ 1516. VIII. 20. Buda. Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró magyar nyelvű ítéletlevele kövendi Székely Miklós felperes és dobrakucsai Nelepeczy Ferenc alperes becsületsértési ügyében. (1515. I. 25 táján Körösön, a horvátországi rendek gyűlésén Nelepeczy Ferenc Székely Miklóst becsületében rágalmazta.) Kritikai kiadása: Középkori leveleink (1541-ig) szerk.: Hegedűs Attila és Papp Lajos. Régi Magyar Levéltár I. Bp., 1991. 55-58. Az egész ügy részletesen: *Karácsonyi* 1891.

⁵¹ "De comite seu Iudice Curiae Maiestatis Regiae, et de iudicio causarum factum honoris concernentium." MOL. E szekció. A Magyar Kamara Archivuma. Acta Publica. E 142 Fasc. 38. No. 23. Régi jelzet: DI 2404. Quadripartitum Pars III. Tit.IX.-X. Observationes processus causarum militaris curiae regiae, in facto honoris, usu receptae. CJH. *Hajnik*, 1899. 64.

⁵² A becsületsértés fogalma és a curia militaris által kiróható büntetési forma az infámia és az "ammissio honoris et officii" kifejezés alkalmazása az Erdélyi Fejedelemség büntetőjogában is ismert, ám használatuk következtelennek tűnik. Mindenesetre szembeötlő, hogy az ammissio honoris kizárólag hivatali visszaélések – például vétkes katonák büntetésének elmulasztása, a beszállásolás során elkövetett visszaélések – büntetésére kívánták használni, így az a felelős tiszt becsület és hivatalvesztését vonhatta maga után. Büntetés végrehajtására utaló példa azonban ezúttal sem ismeretes. Az ilyen ügyekben bírságos pereket folytattak le. Ezek szabályai sok tekintetben megközelítették a curia militaris eljárásának szigorúságát. Becsületsértés miatt indított bírságos perben sem lehetett perhúzó kifogásokat előadni, bemutatott okiratok másolatának kikérése (parium petitio) is tilos. A XVII. században a hatósági személy elleni becsületsértést kétszeres bírsággal büntették. Ammissio honoris et officii büntetését kapja: a székely hadnagy, aki a beszállásolás során kárt okozó katonát meg nem bünteti. EOE V. 501. p. 1607. Kolozsvári országgyűlés art. 20. EOE VII. 323. 1616. Gyulafehérvári országgyűlés. art. 5. A katonatiszt, aki nem bünteti meg a vétkes katonát. EOE. X. 221. Végvári tiszt, aki a hivatalos postavívót nem látja el igazolvánnyal. EOE. XIII. 253. Katonák önhatalmú hazabocsátása, kijelölt szállástól eltérő helyen való szállásfoglalás. EOE XVIII. 138. p. ed. mil. 1683. 19. "Inkább csak fenyegetés, amit szankcióként függesztettek a rendelkezéshez. Zavaros időkben sokkal súlyosabb büntetést helyeztek kilátásba." *Angyal-Degré*, 1943. 23. 72., 93. p. 100.

kiváltságolt tagjai, az uralkodó udvarához s ezáltal személyéhez erősen kötődő familiárisok vitás ügyeinek jogi megoldását szolgáló fórum, mely számos közös vonást mutat a középkori Magyarország részben azonos célokat szolgáló jogintézményével, a curia militarissal, kapcsolódási pontként Szapolyai János udvarát jelölve meg⁵³.

***

MELLÉKLET

A kiadás alapelvei

I. A latin nyelvű szövegrész átírásánál a humanista helyesírás elveit követtük. A rövidítések helyét és azok feloldását nem jelöltük.⁵⁴

II. A magyar nyelvű szöveget, tulajdonneveket betűhíven, a rövidítések feloldását szögletes zárójelben “[ ]” jelölve közöljük.

III. Csonka, hiányos szöveg esetén a hiányzó részt pontozással “...” jelöltük.

IV. A szöveg formai és tartalmi sajátosságaira vonatkozó megjegyzéseinket lábjegyzetekben közöljük.

1592. január 24. Gyulafehérvár.

A fejedelem, Báthory Zsigmond parancsára Király Albert, az udvari lovasság kapitánya, vezetésével összeült bíróság ítéletlevele Kerekes Balázs, a fejedelem udvari familiárisa, által a moldvai Kármány aga ellen elkövetett hatalmaskodás ügyében.

*Magyar Országos Levéltár. Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak.
F szekció. A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Lymbus. F 12*

Nos Albertus Kiralý capitaneus equitum aulae illustrissimi principis domini domini Sigismundi Batori de Somlio vaivodae Transsylvaniae et siculorum comitis etc. domini nostri clementissimi. Damus pro memoria per praesentes quod cum una cum egregii Stephano Lazar capitaneo peditum aulae dicti domini principis, Joanne Horwat Bartakwit provisore Albensi, Joanne Balasfi requisitore Albensi, Valentinio Racz, Petro Soliomkeowi, centurionibus, Stephano Toldi altero Stephano Owari aulae familiaribus eiusdem domini principis, Stephano Nyreo altero Stephano Zabo Albensi, aliisque complurimis Nobilibus, ex speciali commissione dicti domini principis, in anno Domini praesenti 1592, vigesima scilicet quarta Januarii pro faciendo inter egregios karmany aga moldaviensem tamquam actorem, ac Blasium Kerekes, aulae familiarem iamfati domini principis, veluti in causam attractum iudicio, hic Albae Juliae consedissemus. Tunc praefatus actor medio procuratoris sui legitimi egregii francisci Galteowi de Galteo propositionem suam contra in causam attractum in scriptis exhibuit in iudicio in haec verba.

⁵³ János király udvari familiárisaival, illetve a curia militaris ottani működésével külön tanulmányban kívánok foglalkozni.

Actor proponit, Anno domini 1591. Aratas taiba wrwnk eo Nag[ysag]a bochatta wolt Kerekes Balast ez orzagba, merthogý Peter vaidanak Zolgai, Boeri⁵⁴ iewttek wolt ide a mi keg[y]elmes wrwnk orzagaba wrwnk akarattianelkewl es lewelenelkewl ieottenek wolt ýde nemelliek, Vrwkn eo Nag[ysag]a illien tanulsaggal bochatta wolt el Kerekes Balast vduarabol, hogy amely Boerokat a mi keg[y]elmes wrwnk orzagaba talalna, kýknek Peter Vaidatul lewelek nem volna, azokat meg tartoztatna es minden marhaiokat zam zerent lagistromba fel írna, es wrwnknak eo nag[yság]ának ertesere adna, Az kýknek penig Peter vaidatul lewelek wolt azokat ne bantana. Mýkor kerekes Balas wram eo kegelme Karmaný Agara talalt eo kegelmenek az aganak Peter vaidatul igaz levele wolt, awal eo semmit nem gondolwan, es abban el ne[m] Jarwan a minemw instructional wrwnk eo Nag[ság]a eotet el bochatta, meg fogta, minden marhaiat el weotte. Akkoris kenalta ezzel Balas wramat, ne ved el egy marhamat, hanem it Birak polgarok wadnak, jamborok wadnak huiasd eleo eoket, es azok eleot zamzerint ýrsad lagistromba minden marhamat es marham mellet en magamatis wýgý eo Nag[yság]a eleibe, minden marhamat fel iratlan fel rakta es el hozta, en magamat penig fogwa hagiott ott, Týzenket napig tartottak az wtan fogwa, marhamat eo twggia howa teotte az mit meg adot benne azt most nem kerem teole, de a mi hatra wacion azokat teorwený zerent teole meg warom, mint saiat marhamat, kýnek summaiat megis mongýwk. Elseobe kewanom teole, ket zaz giengý zemet, ki negý ezer forint arra wolt, mely geongý ingien nem eným wolthanem egy Teoreoke wolt, hogý Mezet es wayat wegiek raita. masodzor kewannýk ket arany gyewreoket, melyben mind az ketteobe gemant wolt, ký wolt nioltz zaz forint arra, týzeneot taller arra. Harmadzor negý rwhamat kewanom esmeg teole eleo, ký wont aranj wolt, ký atlacz⁵⁵, ký peneg draga scarlat⁵⁶. Negýedzer wolt týzenhat poharom, kýben adot meg hetet, az kilencze meeg hatra wacion, aztis teole meg kewanom. Eoteodzor Sainomba⁵⁷ wacion hatra nala Ezer het zaz hatwan, aztis meg kewanom teole. Hatodzor wacion kilenczwen eot araniem nala azis hatra wacion aztis meg kewanom teole teorwený zerent. Hetedzer ozporam⁵⁸ wacion hat hean týz ezer oda aztis meg kewanom. O penzis harom ezer. Atlaczomis týzen egy sing⁵⁹ wolt egy wegben aztis meg kewano[m] teole. Tallerom⁶⁰ wacion negýwen eggyedfel oda.

⁵⁴ Boer = boér, bojár = kiváltságolt, nemesi réteg Moldva és Havasalföld területén.

⁵⁵ Atlacz = atlasz = finomszövet, lágszelyem. A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára. 1-3. Bp., 1967, 1970. , 1976. (a továbbiakban: TESZ) 1. 194.

⁵⁶ Scarlat = skarlát = bíborsíga (murex brandaris) festékével színezett selyem, általában aranyszállal átszőve. TESZ 3. 553.

⁵⁷ " Sain? 1595: Küldtem Dyák Mihálytól 3 ezüst karikát, két darab lapos ezüstöcskét, 3 saint [így! A kiadó jegyzete], 1 aranyat, 2 tallért (SzékelyOkl. V. 159). Magyar Oklevél-Szótár. Gyűjtötte: Szamota István. Szerkesztette: Zolnai Gyula. Bp., 1902-1906. (a továbbiakban: MOSZ) 825. Valamilyen ékszerfajta.

⁵⁸ Oszpora: nummus asper; asper, kis török ezüst pénz. MOSZ 719.

⁵⁹ Sing = régi hossz mérték. Itt valószínűleg 1 sing = 1 "erdélyi rőf = 62, 20 cm. A sing és a rőf történeti viszonyára: Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek. 1601-1874. MOL kiadványai IV. Levéltártan és történeti forrástudományok 6. Bp., 1990. 189-206.

⁶⁰ Tallér = ezüst pénz. 1 körmöci tallér = 29, 98 g (1582 után).

ket emberre wa...k.ranat....⁶¹

The Personal Jurisdiction of the Prince, Traces of the Military Court (*curia militaris*) in the Principality of Transylvania (Abstract)

In the Principality of Transylvania the personal jurisdiction of the prince over the soldiers and courtiers (familiares aulae, aulici) – in contrary to the Hungarian Kingdom – was usual.

This right – which has already been proved concerning the courtiers – in practice was delegated to the court-marshal (magister curiae) by the edicts of 6. 03. 1583. and 24. 07. 1682.

In Transsylvania the special court of justice of the prince had jurisdiction over the highest layer of the (armed) servants (familiares aulae) just like during the Jagello-period in Hungary, and was led by their own commander, chief captain of the Court (supremus capitaneus aulae, alias capitaneus aulae familiarium illustrissimi principis). The prince had a possibility of delegating his own personal jurisdiction to the court-marshal and the captain, as well, even in case of one and the same court. Otherwise the courtiers were judged in their own court led by the court-marshal according to the medieval traditions conserved and inherited by the Szapolyai-government, whereas the members of the multi-functional military forces of the prince, (the cavalry and the famous "blue infantry of Court") as a landowner were under the jurisdiction of the chief captain of the Court (supremus capitaneus aulae) as a leader of the other special court (udvari szék) mentioned first in 1679.

The constitution of the court captain of the infantry of Court (capitaneus peditum aulae), a provisor of Alba Iulia (provisor Albensis), archivist of Alba Iulia (requisitor Albensis), lieutenants (centuriones) courtiers of the prince (aulae familiares eiusdem domini principis) with noblemen of Alba Iulia and others (aliisque complurimis Nobilibus), for the most part corresponds to the medieval structure.

The plaintiff, a merchant of Moldavia, did not appear in court personally, a lawyer (procurator) represented him. The defendant was a courtier (aulae familiaris domini principis) and this fact was reason for the convocation of the special court. He was in close connection with the prince because his father-in-law was the Italian doctor of the prince (doctor medicinae principis). His residence was in Alba Iulia in the "Italian street" (platea Olasz utca vocata) like that of the other servants and courtiers e.g. the blue infantry.

It seems to be a medieval legacy that the defendant as a courtier (familiaris aulae) was sent out by the prince in order to confiscate the goods of the Moldavian merchants who did not have a valid license of voivoda of Moldavia, because the members of the privileged social layer (aulici) had a very similar duty even in the

⁶¹ Az irat itt vízszintes irányban elszakadt, többi része hiányzik.

last third of the 14th century. But he – in spite of the fact that the plaintiff had a valid license (igaz levél) – arrested the merchant and confiscated all his goods. Since the single sentence letter has survived only in a single truncated copy the judgement is unknown and it makes the determination of the practice impossible, but supposing that this special court served the solution of the legal cases of the courtiers (familiares aulae domini principis) compensation and fining seems probable as a sentence.

It is needless to emphasize that on the narrow base (i.e. a single truncated document) of the historical sources referring to this problem, the question of the regular personal jurisdiction of the prince is extremely difficult to answer satisfactorily. However, the existence of a special court serving the privileged layer (familiares aulae) showing a large number of common elements with the medieval military court in Hungary transported by the Szapolyai government structure to the Principality of Transylvania seems to have been proved.